

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE

1918 - 1919

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Scenariusz wystawy: Marcin Podemski

Kwerenda ikonograficzna i dokumentalna: Marcin Podemski

Koncepcja graficzna serii: Aleksandra Kaiper-Miszulowicz

Opracowanie graficzne: Karolina Zielazek-Szeska

Recenzja: dr hab. Filip Musiał, dr Piotr Grzelczak

Fotografie i dokumenty ze zbiorów:
Muzeum Regionalnego w Jarocinie,
Muzeum Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu,
Muzeum Powstańców Wielkopolskich w Lusowie,
Narodowego Archiwum Cyfrowego,
Biblioteki Kórnickiej PAN,
POLONA,
a także prywatnych kolekcji: Marii Mielczewicz,
Katarzyny Prauzińskiej-Czarnul, Jana Szymańskiego

Defilada jednego ze szwadronów 4. Pułku Ułanów Wielkopolskich, Poznań, 11 XII 1919 r.
Fot. ze zbiorów Muzeum Powstańców Wielkopolskich w Lusowie.

NAJDŁUŻSZA WOJNA...

ks. Piotr Wawrzyniak (1849 – 1910) – na przełomie XIX i XX w. był przywódcą polskich organiczników w Poznaniu

Fot. ze zbiorów Jana Szymańskiego

W drugiej połowie XIX w. obszar Prowincji Poznańskiej był miejscem ścierania się dwóch żywiołów: polskiego i niemieckiego. Polacy, chcąc zachować i rozwijać swoją narodową odrębność, podjęli szereg działań przeciwstawiających się niemieckiej polityce wymierzonej w polską ludność Poznańskiego. Ten całościowy przedsięwzięcie na rzecz rozwoju cywilizacyjnego Polaków – nazywany pracą organiczną – było przygotowaniem społeczeństwa do odzyskania niepodległości.

Program organicznikowski realizowany był na różne sposoby, poprzez towarzystwa o charakterze samokształceniowym, naukowym, rzemieślniczym, religijnym, sportowym, a także parafialne kółka rolnicze czy polską spółdzielczość i polskie systemy bankowe.

Koło muzyczne Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Poznaniu

Fot. z Srebrna Księga Sokola Poznańskiego, Poznań 1911

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Bazar w Poznaniu. Gmach otwarty w 1841 r. stał się sercem polskiego życia politycznego, kulturalnego i gospodarczego w czasach zaborów. Fot. ze zbiorów NAC.

LISTOPAD 1918 R. W PROWINCJI POZNAŃSKIEJ

W dniu dzisiejszym utworzyła się

Rada Żołnierska

i objęła władzę nad garnizonem tutajszym.

Spokój i ład w mieście zapewniony i podtrzymamy go z pomocą ludności cywilnej.

Obywatele! Każdy niech pilnuje swoich obowiązków; unikać zbiegowisk na miejscach publicznych.

Wszelkie podburzanie do gwałtów karać się będzie bezwzględnie. Wymaga żołnierskim.

Obywatele! Nadzwyczajne zarządzenia. rękę!

Jarocin, dnia 9. listo

Rada Ż

Adamczewski, Sch

Wassmann, Błażejewski, Krüger,

Langenberg, Barth, Traber,

ks. Mieczysław Meissner (1877 - 1938), twórca Rady Robotniczo-Żołnierskiej w Śródce Wlkp.

Fot. ze zbiorów prywatnych Marii Mielcarzewicz.

Podpisany 11 listopada 1918 r. rozejm, kończący I wojnę światową, pozostawił Prowincję Poznańską w granicach republiki niemieckiej. Związany z tym postanowieniem zawód wśród ludności polskiej, nie zahamował jednak dążeń niepodległościowych Polaków. Chaos i dezorientacja, która zapanowała w państwie niemieckim w wyniku rewolucji i abdykacji cesarza Wilhelma II, sprzyjała polskim celom.

Naczelna Rada Ludowa.

Fot. z Dziennika Polskiego Sejmu Dzielnicowego, Poznań 1918.

Ta istniejąca od 1916 r. (od listopada 1918 r. działająca jawnie) organizacja polityczna zaboru pruskiego, popierała w czasie I wojny światowej państwa alianckie, a za legalne władze Polski uznawała Komitet Narodowy Polski z Romanem Dmowskim na czele. Celem NRL było administrowanie na ziemiach polskich zaboru pruskiego.

Odezwa Rady Żołnierskiej z Jarocina, powstałej już 9 XI 1918 r.

Fot. ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Jarocinie.

Od listopada 1918 r. w Poznaniu i całym regionie powstała sieć Rad Robotniczo-Żołnierskich, które na terenach zdominowanych przez Polaków przyjmowały narodowy charakter

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

DROGI DO NIEPODLEGŁOŚCI

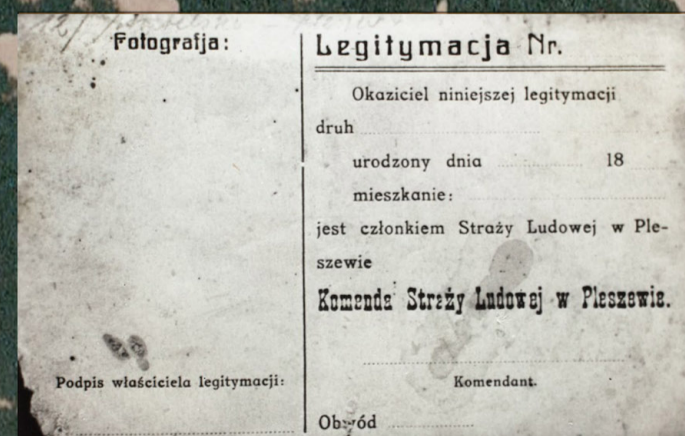
Przed wybuchem powstania na terenie Prowincji Poznańskiej dominowały dwa nurty podejścia do czynu zbrojnego. Zachowawczy, reprezentowany przez Naczelną Radę Ludową, oraz radykalny, skupiający przede wszystkim działaczy Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego. Oba środowiska jesienią 1918 r. brały udział w tworzeniu dwóch formacji militarnych: Straży Ludowej oraz Służby Straży i Bezpieczeństwa.

Wincenty Wierzejewski (1889–1972), twórca poznańskiego skautingu i przywódca Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego

Fot. ze zbiorów Wawrzyńca Wierzejewskiego.

Członkowie POW zaboru pruskiego dążyli do natychmiastowego zrywu powstańczego, a wielu jej członków weszło w skład Służby Straży i Bezpieczeństwa.

Fotokopia legitymacji członka Straży Ludowej w Pleszewie
Fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN.

Przed wybuchem powstania Straż Ludowa liczyła kilka tysięcy członków w całej Prowincji Poznańskiej.

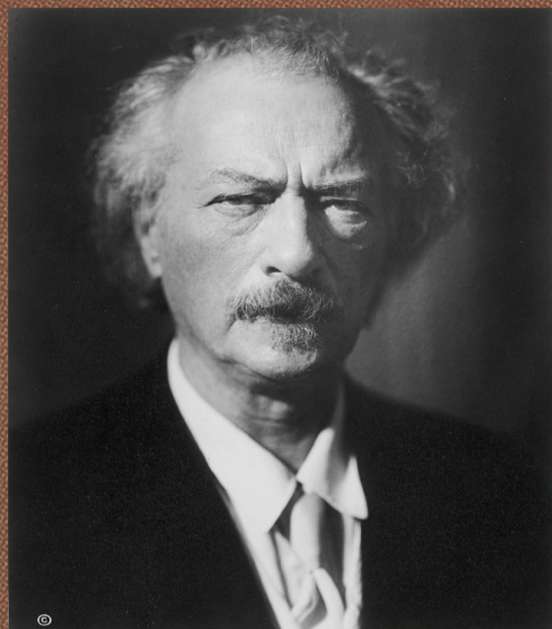

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Pierwsze posiedzenie Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Sali „Apollo” na poznańskich Piekarach, 3 XII 1918 r.
Fot. POLONA.

Podczas obrad PSD ostatecznie uznano Naczelną Radę Ludową za legalną władzę polską na ziemiach zaboru pruskiego.

Przyjazd Paderewskiego do Poznania wywołał ogromny entuzjazm wśród polskich mieszkańców Poznania. Na jego cześć miasto udekorowane zostało flagami polskimi i alianckimi.

Ignacy Jan Paderewski (1860 – 1941)

Fot. ze zbiorów NAC.

PADEREWSKI W POZNANIU

[...] Po długich latach niewoli Ojczyzna się odradza. Odbudować się musi na tych samych podstawach, na których tu pierwsza budowa poczęta została. Żadne, najmądrzej zorganizowane stronnictwo Ojczyzny odbudować nie zdoła. Do tego dzieła trzeba jedności i zgody wszystkich, miłości i siły, wiary i zaparcia się samego siebie, do tego dzieła potrzeba wszystkich sił i wszystkich serc zespołu [...]

(fragment z przemowy I. J. Paderewskiego wygłoszonej w Poznaniu 26 XII 1918 r.)

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Wjazd Ignacego Jana Paderewskiego do centrum Poznania, 26 XII 1918 r.
Reprodukcja pocztówki akwarelowej Leona Prauzińskiego ze zbiorów POLONA

WIELKI DZIEŃ - 27 GRUDNIA 1918

27 XII 1918r., zorganizowano w Poznaniu dwie manifestacje: polską z kilkoma tysiącami polskich dzieci, oraz niemiecką, w której obok cywilów uczestniczyli także niemieccy żołnierze. Spotkanie w godzinach popołudniowych przed Bazarem obu demonstracji (już bez udziału dzieci) uważa się za początek wybuchu powstania. W tłumie bowiem padł pierwszy strzał. Jego następstwem będzie rozpoczęcie walk na terenie Poznania.

Walki przy moście Chwaliszewskim w Poznaniu, 27 XII 1918 r.

Reprodukcja pocztówki akwarelowej Leona Prauzińskiego ze zbiorów POLONA.

Franciszek Ratajczak (1887 – 1918).
Uznawany często za pierwszą polską
ofiara powstania.

Fot. z „Ilustracja Wielkopolska”, 1928, nr 13.

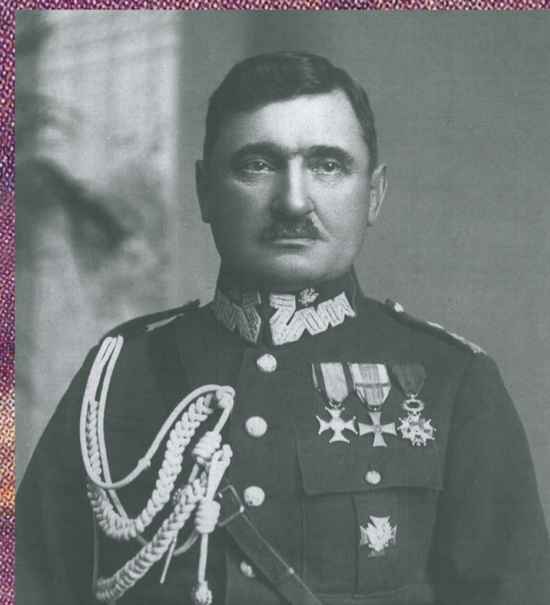
Dzieci z polskimi chorągiewkami na Ritterstarse (obecnie ul. Ratajczaka) w pochodzie zorganizowanym na cześć I. J. Paderewskiego 27 XII 1918 r.
Fot. Kazimierz Greger/ze zb. Małgorzaty Wierusz - Kozłowskiej/Muzeum Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

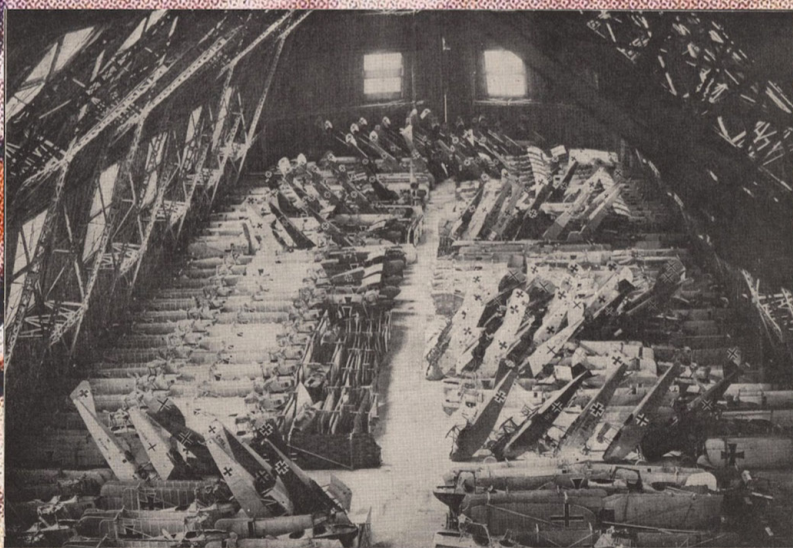
ZDOBYCIE ŁAWICY

W ciągu dwóch dni praktycznie cały Poznań został opanowany przez siły powstańcze. Jedynym ważnym punktem nie zdobytym podczas grudniowych dni było podpoznańskie lotnisko na Ławicy. Ostatecznie 6 I 1919 r., na rozkaz pierwszego głównodowodzącego powstania majora Stanisława Taczaka, także i to miejsce zostało szturmem zajęte przez powstańców.

major Stanisław Taczak (1874-1960), pierwszy dowódca Powstania Wielkopolskiego 1918-1919.

(na zdjęciu w mundurze generała) - Fot. ze zbiorów NAC.

Hala Zeppelina zajęta przez powstańców.

Fot. z: *Ku czci poległych lotników*, red. M. Romeyko, oprac. S. Borowy, Warszawa 1933.

Zdobycie lotniska na Ławicy przez powstańców wielkopolskich.
Reprodukcja pocztówki akwarelowej Leona Prauzińskiego ze zbiorów POLONA.

Zdobycie Ławicy wiąże się z największym łupem w najnowszej historii Wojska Polskiego. Przejęto bowiem ok. 30 sprawnych samolotów, uzupełniając zdobycz o kolejnych ok. 300 płatowców składowanych w Hali Zeppelina w podpoznańskich Winiarach. Wartość przejętego sprzętu szacuje się na 160 mln ówczesnych marek niemieckich.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

DO BRONI! WSZYSZY DO BRONI

[...] A gdy zagrmi rozkaz gromki
Pierzchną jako ptactwo wrogi,
Bo my Ojców cnych potomki
Wielkopolskiej część załogi!

(R. Wilkanowicz, „Zwycięzali naszych Szwaby”)

Informacja o wybuchu powstania w Poznaniu błyskawicznie dotarła na wielkopolską prowincję. Szybko i samorzutnie lokalne społeczności formowały ochotnicze oddziały powstańcze, które do 8 I 1919 r. wyzwoliły prawie całą Prowincję.

Mapa ilustrująca rozprzestrzenianie się powstania.
Autor Radosław Przebitkowski z: pw.ipn.gov.pl

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Moment zawieszenia flagi polskiej na jarocińskim ratuszu, 1 I 1919 r.
Fot. ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Jarocinie.

WOJSKO WIELKOPOLSKIE

Sukcesy w pierwszych dwóch tygodniach walk nie wyeliminowały jednak problemów związanych z dobrowolną formą uczestnictwa w powstaniu. Przede wszystkim dyscyplina i egzekwowanie rozkazów stały na niskim poziomie. Ochotniczy charakter oddziałów zakończył się wraz z ogłoszeniem poboru do Wojska Wielkopolskiego. Jego twórcą był przysłany z Warszawy nowy głównodowodzący, gen. Józef Dowbor – Muśnicki.

gen. Józef Dowbor – Muśnicki (1867 – 1937).
Drugi dowódca Powstania Wielkopolskiego 1918-1919.

Fot. ze zbiorów NAC.

Nowy dowódca, mimo początkowej rezerwy z jaką przyjęto go w Wielkopolsce, szybko ujął mieszkańców Poznańskiego profesjonalizmem, stanowczością oraz konserwatywnymi poglądami.

Charakterystyczne dla Wojska Wielkopolskiego i Straży Ludowej wzory oznaczenia stopni ustanowionych 21 I 1919 r.

Autor: Leszek Rościszewski z: pw.ipn.gov.pl.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Zaprzysiężenie powstańców na rynku w Jutrosinie, 19 I 1919 r.
Fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN.

WOJNA NIEMIECKO - WIELKOPOLSKA 1919 R.

Żołnierze 1. Pułku Ułanów Wielkopolskich w trakcie ćwiczeń, północna Wielkopolska, czerwiec 1919 r.

Fot. ze zbiorów Muzeum Powstańców Wielkopolskich w Lusowie.

Rozpoczęta przez Niemców z początkiem lutego 1919 r. kontrofensywa na całej linii frontu była wstępem do wojny niemiecko – wielkopolskiej. Najkrwawsze boje toczyły się na froncie północnym i zachodnim, a walki na tych terenach znaczone były bitwami: pod Kcynią, Łabiszynem, Szubinem, Wielkim Grójcem, Nową Wsią Zbąską, Babimostem, Kargową...

Grupa powstańców wielkopolskich (front południowy) - Kompania Jutrosińska pod dowództwem plut. Jana Śliwy (pierwszy z lewej strony), obok st. strzelec Franciszek Kaczmarek. Ostoje (powiat rawicki), 1919 r.

Fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN.

Pluton 4. Baterii pod Wielkim Grójcem (front zachodni), luty 1919 r.
Fot. ze zbiorów Katarzyny Prauzińskiej - Czarnul.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Przyznanie Polsce takich miast jak Zbąszyń, Bydgoszcz, Leszno czy Międzychód, niezdobytych przez powstańców, było sukcesem polskiej dyplomacji.

DYPLOMACJA

Zajęcie Zbąszynia w ramach akcji rewindykacji, styczeń 1920 r.

Fot. ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN

Linia demarkacyjna według rozejmu w Trewirze z 16 II 1919 r.

Autor: Radosław Przebitkowski z: pw.ipn.gov.pl.

Roman Dmowski (1864 – 1939). Delegat Polski na konferencję paryską w 1919 i sygnatariusz traktatu pokojowego w Wersalu. Zabiegał o włączenie do odrodzonej Polski ziem zaboru pruskiego.

Fot. ze zbiorów NAC.

Wskutek zabiegów polskiej dyplomacji oraz wsparciu Francji (ogromna rola marszałka Ferdynanda Focha), Niemcy zostały zmuszone do zawarcia rozejmu w Trewirze (16 II 1919 r.), a podpisany 28 VI 1919 r. traktat pokojowy w Wersalu ostatecznie ustalił kształt polskiej granicy zachodniej. Sukces w postaci przyłączenia do Polski prawie całej Prowincji Poznańskiej był następstwem zwycięskiego zrywu Wielkopolan oraz aktywności w Paryżu polskich dyplomatów.

BILANS POWSTANIA

Powstanie Wielkopolskie 1918-1919 było zrywem niepodległościowym społeczeństwa polskiego, w którym ucieleśniło się marzenie kilku pokoleń Polaków o wspólnej walce wszystkich grup społecznych – elit i „ludu”. Szacuje się, że procentowy udział w oddziałach zbrojnych społeczeństwa polskiego Prowincji Poznańskiej sięgnął nawet 16%. Ok. 2 tys. z nich poległo w powstańczych walkach

4 bateria 3 Pułku Strzelców Wielkopolskich na froncie wojny polsko – bolszewickiej, Bobrujsk 1919 r.

Fot. ze zbiorów Katarzyny Prauzińskiej-Czarnul.

12^A ESKADRA WYWIADOWCZA

Bojowe odznaczenie eskadry.

Bojowe odznaczenie 12 Eskadry Wywiadowczej (kontynuatorki 1 Wielkopolskiej Eskadry Polnej) za „Obronę Kresów Wschodnich”.

Fot. z Ku czci poległych lotników, red. M. Romeyko, oprac. S. Borowy, Warszawa 1933.

Wielkopolanie podarowali odrodzonej Polsce zdyscyplinowane i dobrze wyszkolone Wojsko Wielkopolskie. Wielu jego żołnierzy zginie w wojnie z Ukraińcami w Małopolsce Wschodniej, w powstaniach górnośląskich czy wojnie polsko – bolszewickiej z lat 1919-1921.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Naczelnik Państwa Polski Józef Piłsudski odbiera defiladę Wojsk Wielkopolskich w Poznaniu, 27 X 1919 r. Fot. NAC.

Z końcem sierpnia 1919 r. Wojsko Wielkopolskie zostało włączone w skład Wojska Polskiego.

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE 1918-1919 W LICZBACH

Ok. **2 tys.** poległych powstańców oraz ok. 6 tys. rannych

160 mln ówczesnych marek niemieckich wart był sprzęt lotniczy zajęty przez powstańców na lotnisku „Ławica” i w Hali Zeppelina

13 dni potrzebowali powstańcy na opanowanie prawie całej Prowincji Poznańskiej

100 tys. żołnierzy liczyło Wojsko Wielkopolskie

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Zaprzysiężenie powstańców na placu Wilhelmowskim (obecnie Plac Wolności) w Poznaniu, styczeń 1919 r.
Fot. ze zbiorów Katarzyny Prauzińskiej-Czarnul.